

KS. JÓZEF KRUKOWSKI
Lublin

PROF. DR HAB. ANDRZEJ STELMACHOWSKI
LAUREAT NAGRODY IM. KS. IDZIEGO RADZISZEWSKIEGO
W 1996 ROKU

LAUDACJA

Przypadło mi zaszczytne i zarazem trudne do wykonania zadanie, aby po krótko przedstawić *curriculum vitae* prof. Andrzeja Stelmachowskiego, laureata tegorocznej nagrody im. ks. Idziego Radziszewskiego. Trudność tkwi w tym, iż laureatem jest wybitny teoretyk prawa i mąż stanu, a więc człowiek, który rozwinął nadzwyczaj bogatą, wszechstronną i twórczą działalność naukową i polityczną. Ograniczę się więc do charakterystyki tylko głównych momentów jego życia oraz tych elementów jego twórczości, które uzasadniają przyznanie mu tej nagrody.

1. Andrzej Stelmachowski urodził się 28 stycznia 1925 roku w Poznaniu jako syn Wiesławy z Majewskich i Bronisława Stelmachowskiego. W Poznaniu też ukończył szkołę podstawową i rozpoczął naukę w szkole średniej, którą kontynuował w Gimnazjum Polskim w Kownie (Litwa), a ukończył w Pruszkowie k. Warszawy podczas okupacji. Jego ojciec był znanym prawnikiem, profesorem prawa cywilnego na Uniwersytecie Poznańskim. Widocznie po swym ojcu A. Stelmachowski odziedziczył zainteresowanie i zamiłowanie do prawa. Podjął bowiem podczas okupacji studia prawnicze na podziemnym Uniwersytecie Warszawskim, które po wojnie kontynuował na Uniwersytecie A. Mickiewicza w Poznaniu, gdzie w 1947 roku uzyskał tytuł magistra prawa, a w 1950 roku stopień doktora nauk prawnych. Podczas okupacji brał również udział w tajnym nauczaniu, a jednocześnie był żołnierzem Armii Krajowej.

Pracę naukową A. Stelmachowski podjął na Uniwersytecie Warszawskim, gdzie w 1956 roku uzyskał stopień naukowy kandydata nauk, a w 1958 roku powołany został na stanowisko docenta. Jednakże z powodu publicznego uzewnętrzniania swych przekonań religijnych i patriotycznych musiał opuścić Uni-

wersytet Warszawski. Dlatego też podjął pracę na Uniwersytecie Wrocławskim, gdzie w 1962 roku powołany został na stanowisko profesora nadzwyczajnego. Gdy na początku lat siedemdziesiątych w systemie totalitarnym zaistniała „odwilż”, powrócił na Uniwersytet Warszawski, gdzie w 1973 roku powołany został na stanowisko profesora zwyczajnego. W 1970 roku prof. A. Stelmachowski podjął pracę również w filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku, gdzie w latach 1975-1981 pełnił funkcję dziekana Wydziału Prawno-Ekonomicznego. Pracę tę traktował jako misję wobec Polski wschodniej.

2. Pracę naukową prof. A. Stelmachowski potrafił łączyć z aktywną działalnością społeczno-polityczną. W okresie komunistycznym była to działalność po stronie opozycji, od 1989 roku zaś, w okresie transformacji ustrojowych – w najwyższych organach władzy ustawodawczej i wykonawczej. I tak, prof. A. Stelmachowski był członkiem Konwersatorium „Doświadczenie i Przyszłość”; w 1980 roku – doradcą robotników przy zawarciu Porozumienia Gdańskiego; od początku był związany z „Solidarnością”, zarówno z NSZZ „Solidarność”, jak i z „Solidarnością” Rolników Indywidualnych. W 1989 roku uczestniczył w obradach Okrągłego Stołu. W pierwszych wolnych wyborach parlamentarnych po II wojnie światowej został wybrany na senatora RP, a następnie – marszałka Senatu RP. W okresie rządów „solidarnościowych” pełnił funkcje ministra edukacji narodowej. Jako minister wydał m.in. rozporządzenie w sprawie nauczania religii w szkołach publicznych, które przyczyniło się do stabilizacji gwarancji wolności religijnej w systemie edukacji narodowej.

Prof. A. Stelmachowski był współzałożycielem i przewodniczącym Kościelnej Fundacji Rolniczej przy Konferencji Episkopatu Polski. Obecnie jest prezesem Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”, która organizuje pomoc dla rozwoju kultury polskiej poza granicami Polski – zwłaszcza na terenach wschodnich.

Prof. A. Stelmachowski w charakterze eksperta służył pomocą Episkopatowi Polski w negocjacjach dotyczących stosunków między państwem a Kościołem. Uczestniczył w pracach zmierzających do przygotowania nowych regulacji prawnych dotyczących normalizacji tych stosunków w latach osiemdziesiątych, uwieńczonych uchwaleniem „ustaw kościelnych” 17 maja 1989 roku, a ostatnio uczestniczy w przygotowaniu stanowiska Episkopatu w sprawie ratyfikacji Konkordatu oraz projektu nowej Konstytucji RP.

3. Prof. A. Stelmachowski ma bogaty dorobek naukowy w dziedzinie nauk prawnych w zakresie różnych dyscyplin, a w szczególności prawa cywilnego, prawa pracy, prawa rodzinnego oraz prawa gospodarczego i prawa rolnego. Opublikował 35 pozycji książkowych (autor 10 i współautor 25) oraz ponad 200 artykułów, gloss i recenzji w periodykach krajowych i zagranicznych.

Wkład prof. A. Stelmachowskiego do rozwoju nauk prawnych jest tak znaczący, iż stawia go wśród najwybitniejszych teoretyków prawa, zwłaszcza

prawa cywilnego. *Opus magnum* prof. A. Stelmachowskiego to *Wstęp do teorii prawa cywilnego* (wyd. 2, Warszawa 1984), „obejmujący – jak stwierdził prof. Z. Ziemiński¹ – znaczną część podstawowych zagadnień nauki o prawie cywilnym”. Wniósł on swój wkład w rozwój nie tylko teorii prawa cywilnego.

Jego dorobek naukowy odznacza się oryginalnością w podejściu teoretycznym, porządkującym zagadnienia prawne i nadającym własny kierunek ich uprawiania. Oryginalność wkładu prof. A. Stelmachowskiego do nauk prawnych można ująć w następujących punktach.

a) W konstruowaniu zagadnień prawnych prof. A. Stelmachowski wyróżnia się umiejętnością łączenia różnych metod wyjaśniania zjawisk prawnych. Nie poprzestaje na dogmatycznym analizowaniu przepisów prawnych, ale podejmuje problematykę polityki prawa, problematykę socjotechniczną, odwołuje się do funkcji, jakie dana norma i instytucja prawna, np. prawa własności lub odpowiedzialności cywilnej, spełniała w różnych okresach historycznych w różnych systemach prawa europejskiego, poczynając od starożytnego prawa rzymskiego, a na prawie współczesnych państw kończąc; stosuje także metody empiryczne w celu ustalenia funkcji, jaką normy prawne spełniają w życiu państw o różnych ustrojach politycznych i ekonomicznych.

Co więcej – jak stwierdził wspomniany prof. Z. Ziemiński – prof. Stelmachowski nie poprzestaje na uprawianiu „socjotechniki deklarującej się jako aksjologicznie neutralna, jak np. w pracach A. Podgóreckiego z przełomu lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych”. Różnorodne co do charakteru problemy ogólnej teorii prawa „są podporządkowane osiągnięciu pewnego zarysowanego przez A. Stelmachowskiego systemu wartości, które w jakiejś mierze skłonny jest absolutyzować”. Dokonując wykładni prawa, prof. A. Stelmachowski odwołuje się ostatecznie do przesłanek ocennych, nie tylko zakładanych, ale akceptowanych, co nadaje jego rozważaniom charakter nie tylko teoretycznego opisu, lecz charakter filozoficznoprawny², poszukujący, jakie wartości stanowią cel prawa.

b) Prof. Stelmachowski odwołuje się przede wszystkim do takich wartości, jak godność osoby ludzkiej i równość jednostek ludzkich ze względu na tę samą godność. Nie jest to odwołanie się tylko do pewnego założenia aksjologicznie neutralnego, lecz przyjęcie określonego systemu wartościowania w toku wykładni, stosowania i konstruowania nowych rozwiązań prawnych.

Prof. A. Stelmachowskiego *Wstęp do teorii prawa cywilnego* jest dziełem typowo wielowątkowym. „Zawiera bowiem – jak stwierdza Z. Ziemiński – obok zespołu twierdzeń teoretycznych o współczesnym prawie polskim w jego

¹ Z *zagadnień prawa cywilnego*, red. M. Sawczuk, Białystok 1991, s. 217.

² Por. tamże. s. 221-222.

aspekcie formalnym i jego aspekcie realnym, połączonym z szukaniem wyjaśnienia tych twierdzeń, również liczne twierdzenia i dyrektywy socjotechniczne co do konstruowania systemu prawa, a także postulaty realizowania poprzez prawo cywilne określonych wartości, zwłaszcza wartości inspirowanych przez chrześcijańską doktrynę społeczną³.

c) W swoich publikacjach, jak również w pracy dydaktycznej prof. A. Stelmachowski odcina się od czysto pozytywistycznego pojmowania prawa. Wyraźnie odwołuje się do prawa naturalnego w ujęciu Arystotelesa i św. Tomasza z Akwinu oraz nauki społecznej Kościoła. Dlatego w poświęconej mu księdze pamiątkowej *Z zagadnień prawa cywilnego* przewodniczący Komitetu Redakcyjnego, prof. M. Sawczuk, trafnie stwierdził, iż prof. A. Stelmachowski jest „zwolennikiem trudno uchwytnego, a historycznie fascynującego czynnika, jakim jest słusność w ujęciu Arystotelesa”⁴. Słusność zaś, jak twierdził sam Arystoteles, jest „sprawiedliwością, a nawet czymś lepszym od pewnego rodzaju sprawiedliwości, choć nie od sprawiedliwości samej w sobie, lecz od błędu wynikającego z ogólnych sformułowań. I to właśnie jest istota słusności, że jest korektą prawa tam, gdzie ono niedomaga na skutek ogólnego sformułowania”⁵. Generalnie prof. Stelmachowski kieruje się zasadą, iż „w prawie istnieje pierwiastek moralny związany z nim w sposób tak silny, że bez niego prawo może utracić w wypadkach skrajnych nawet swą moc wiążącą”. Przyjmując ten słusnościowy punkt widzenia, prof. A. Stelmachowski wskazuje na konieczność zerwania z koncepcją „woli prawodawcy”, jaką reprezentują zwolennicy pozytywistycznej koncepcji prawa, a skłania się do przyjęcia koncepcji „racjonalnego prawodawcy” i precyzyjnego określenia przesłanek intelektualnych oraz ocen etycznych, do których należy odwołać się w procesie wykładni i stosowania prawa.

Należy więc stwierdzić, iż prof. A. Stelmachowski jest konstruktorem własnej teorii aksjologicznego uzasadniania prawa, która odcina się zarówno od obowiązującej w okresie PRL pozytywistycznej teorii prawa w wersji marksistowskiej, jak też różni się od ostatnio lansowanej, skrajnie liberalnej koncepcji socjotechniki aksjologicznie neutralnej.

Za tak oryginalny wkład do nauki prawa prof. A. Stelmachowski zasługuje na szczególne uznanie. Dlatego właśnie – mając na uwadze Jego publikacje naukowe, pracę dydaktyczną na katedrach uniwersyteckich oraz działalność publiczną w budowaniu podstaw państwa demokratycznego, respektującego

³ Tamże, s. 225.

⁴ Tamże, s. 3.

⁵ Cytat z *Etyki Nikomachejskiej* Arystotelesa, zamieszczony we *Wstępie do teorii prawa cywilnego*, s. 138.

obiektywne wartości moralne – Zarząd Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, na wniosek Wydziału Nauk Prawnych, przyznał Mu nagrodę im. ks. Idziego Radziszewskiego za wkład do nauki w duchu humanizmu chrześcijańskiego.